

JĀŅA ENDZELĪNA DEVUMS LATVIEŠU VALODAS KOPŠANĀ UN IZGLĪTĪBĀ

Daina Nītiņa

Tik daudz rakstu, publicētu grāmatu, tāda popularitāte savā tautā un pasaulē kā Jānim Endzelīnam nav nevienam citam latviešu valodniekam. Lai cik intensīvs ir bijis zinātnieka darbs salīdzināmi vēsturiskās valodniecības novadā, dialektoloģijas un vietvārdu pētīšanā, viņš nekad nav aizbildinājies ar nevalū vai norobežojies no jautājumiem, kas saistās ar latviešu valodas praksi. Šī intereses noturība un atbildība par latviešu valodas kopšanu visa zinātnieka mūža garumā ir īpašs Jāņa Endzelīna fenomens.

Vēl būdams tālu no dzimtenes, studējams un strādā-dams Tērbatas (1893–1908) vai vēlāk Harkovas uni-versitātē (1909–1920), J. Endzelīns allaž iesaistās Lat-vijas kultūras dzīvē. Viņš recenzē vārdnīcas un mācību grāmatas, uzstājas ar priekšlasījumiem Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas (RLB ZK) vasaras sapul-cēs. Grāmatu recenzijās J. Endzelīns pievērš lielu uz-manību valodas pareizībai, izteiksmes precizitātei un skaidrībai, piemēram, izsaka savu vērtējumu un ietei-kumus par vietu nosaukumu un citu īpašvārdu rakstību latviešu valodā.¹

Gan sarakstoties, gan tieši piedaloties sēdēs, J. Endze-līns iesaistās RLB ZK darbā, īpaši kopš 1904. gada, kad tika nodibināta Valodniecības nodaļa un par tās uzdevumu izvirzītas rūpes par latviešu valodas parei-zību un izpētīšanu. Kā K. Milenbaha, tā J. Endzelīna vārds ir saistīts ar Ortogrāfijas komisiju, kuras 18 sēdēs tika izstrādāti jaunie pareizrakstības noteikumi, kas ti-ka pieņemti ZK vasaras sapulcēs 1908. gada jūnijā.

Pēc K. Milenbaha nāves 1916. gadā J. Endzelīns kļuva par Valodniecības nodaļas priekšsēdētāju. Šās nodaļas sēdēs tika iztirzāti apvidvārdi un vietvārdi, kā arī tika pārrunāti avīžniecībā un daiļdarbos sastopamie vārdi, apspriestas latviešu valodas kļūdas. Piemēram, gada pār-skatā par RLB darbību 1933. gadā atzīts, ka "Valod-niecības nodaļas vadītājam prof. J. Endzelīnam un viņa līdzstrādniekiem pienākas vissiltākā pateicība"². Par darbu biedrības telpās Merķeļa ielā, kur pulcējās da-žādu Latvijas izlokšņu pārstāvji un visi tie, kas inte-resējās par latviešu valodu un juta mīlestību pret to, pats J. Endzelīns esot teicis: "Šinī sabiedrībā es jūtos vislabāk."³

J. Endzelīna valodas kopēja darbība aizvien vairāk vēr-šas plašumā pēc viņa atgriešanās Latvijā 1920. gadā. Zinātnieks ir rakstījis par vārdu izvēli⁴, jaunu uzvārdu izraudzīšanos⁵, par jaunu vārdu darināšanu⁶, leksikas kuplināšanu un izteicis savas domas par dažādiem ci-tiem jautājumiem. Piemēram, 1935. gadā J. Endzelīns ir noraidījis ieteikumu lietot vārdu *Mītava Jelgavas* vie-tā. Vairākkārt viņš ir paudis savu sarūgtinājumu par Latvijas valdības un valsts iestāžu nevērību un pavir-šību valodas prakses jautājumos.

Valodas lietās J. Endzelīns ir jūtīgs pret visu, ko viņš dzird vai redz. 1920. gadā viņš raksta⁷:

Man, piemēram, te Rīgā ir gadījies redzēt kādas ārvalsts konsulāta izkārtņi ar krievu un vācu, bet tikai ne ar latviešu uzrakstu; būs taču laikam šā konsulāta durvis virinājuši arī mūsu valdības centrālo iestāžu darbinieki, un vai šai gadīju-mā ir kāds aizstājis latviešu valodas tiesības?⁸

Kā uzskata J. Endzelīns, "ne pagātne lai rūp mums, bet tagadne un nākotne! Romanova ielas vārds mūs par Romanovu kalpiem nedara, bet gan atrodamiem atkarībā no vāciem un krieviem", ja kropļojam mūsu valodu ar ģermānismiem un slāvismiem.

Citā situācijā J. Endzelīns raksta: "Kādā grāmatu vei-kalā man gadījās acis uzvest Latvijas kartei..⁹ Viņš pamana vietu vārdu kropļojumus, piemēram, Ludzas vietā Ludze, Ļaudonas — Ļaudone u.tml., un nespēj klusēt. Rodas piezīme avīzē "Izglītības ministrijas vēri-bai" ar jautājumu "kas tad tur īsti ir tie kungi, kas Latvijas skolām izdod šādas kartes?" un prasību: "..mūsu Izglītības ministrijai derētu aizliegt tādu Lat-vijas karti skolās lietot, jo tā tur var būt ļoti kaitīga."¹⁰ Pārmērumus par prāvo drukas kļūdu skaitu un aplamu vietu vārdu rakstījumu: Viestiene (= Vestiena), Lu-bane (= Lubāna), Rezekne (= Rēzekne) u.c. — J. En-dzelīnam nākas izteikt, recenzējot mācību grāmatas, piemēram, J. Lapiņa "Latvijas ģeogrāfijas kursu".¹¹

Līdzī dzīvošana visām aktualitātēm, kas saistījās ar lat-viešu valodas lietošanu un pārmaiņām, bija J. Endze-līnam raksturīga. Tā, kad Saeima bija nolēmusi, ka pagastiem ar nelatviskiem nosaukumiem ir jāpārdēvē-jas latviskāk, un prese ziņoja, ka daži pagasti ir jau sev izdomājuši jaunus vārdus, J. Endzelīns nāk klajā ar rakstu "Par dažu pagastu pārdēvēšanu", jo viņam daži no šiem jauninājumiem šķiet neizdevušies un ne-

vēlami. Pēc viņa uzskata, piemēram, "jaundarināti pagastu vārdi vīriešu kārtas vienskaitlī nepieklaujas mūsu valodas sajūtai, bet izliekas svešādi".¹² J. Endzelīns norāda, ka tāpēc nebūtu ieteicami pagastu nosaukumi Auseklis (= Ungurpils), Viesturs (= Vārenbroka), Lāčplēšis (= Linde), Avots (= Borna), Sils (= Borovka) u.c.

Jāņa Endzelīna mīlestību pret latviešu valodu un valodniecību apliecina viņa priekšs un atzinība par labiem ieteikumiem. Avīzes rakstā "Arī jubileja" (1931) J. Endzelīns norāda, "ka mūsu tautiskās atmodas sākumā latvieši vēl nav, piem., "studējuši", bet "studierējuši". "Studēt" ir sākuši 1881. gadā, tāpat taisni priekš 50 gadiem, kad iznāca Pārstrauta Jāņa "Domas pār tautiskās dzejas nodibināšanu", jo autors pareizi ieteic *-ierēt* vietā ieviest tagadējo *-ēt*.¹³

Visu mūžu J. Endzelīnam nācies runāt un rakstīt par latviešu ortogrāfijas problēmām, jo, kā viņš norāda jau 1902. gadā, "nenokārtota un grūti nokārtojama lieta ir mūsu pareizrakstība".¹⁴ Taču, lai kā viņa nostāju mēģinājuši vienkāršot gan zinātnieka pretinieki, gan arī dedzīgi viņa piekritēji, J. Endzelīns ir piedalījies diskusijās un uzklaušījis visas ieinteresētās puses. Tāpat kā savlaik jaunās ortogrāfijas pieņemšana, tā arī tās ieviešanas un precizēšanas jautājumi ir tikuši risināti koleģiāli.

Par to rodams ziņas, piemēram, J. Endzelīna rakstā "Zinātņu komitejas lēmumi par ortografiju" (1920), kur viņš stāsta:

Kad nu latviešu valoda ir kļuvusi par valsts valodu, tad tai ir nepieciešami vajadzīga stingri noteikta ortografija. Tāds ortogrāfijas trūkums sevišķi sāpīgi sajūtam mūsu skolām. Izglītības ministra uzaicināta, Latvijas zinātņu komiteja nu priekšu apspriedās savā starpā par ortogrāfijas jautājumu, tad noklausījās latviešu skolotāju, rakstnieku un grāmatizdevēju pārstāvju domas par šo lietu, pie kam katra no minētām grupām bija sūtījusi pa 2 delegātiem, un beigās vēlreiz savā vidū pārrunāja ortogrāfijas pamatjautājumus.¹⁵

J. Endzelīns iestājas par latgaliešu rakstības normēšanu, jo šā jautājuma nenokārtošana rada atsvešināšanos, nāk par sliktu latviešu nācijas vienotībai. Viņš raksta: "Latgalieši mums nav nekāda sveša tauta, bet tikai mūsu pašu tautas cilts, un tāpēc mūsu Izglītības ministrijai ir ne vien morāliska tiesība, bet arī pienākums pareizi nokārtot arī latgaliešu ortografiju."¹⁶ J. Endzelīns un J. Plāķis ir Filoloģijas un filozofijas fakultātes pārstāvji Saeimas izglītības komisijā latgaliešu valodas jautājumos (iecelti fakultātes sēdē 1931. gada 14. martā).

Uzskatu dažādība un pretrunas, pieeju mainīgums ilgu gadu garumā raksturīgs valodnieku un sabiedrības attieksmē pret svešvārdiem un īpaši to rakstību latviešu valodā. Tā 1902. gadā J. Endzelīns atzīst: "Varu tikai pieslieties autoram, kad tas māca rakstīt svešvārdus tā, kā tos izrunā, lai tie būtu ņemti no kādas valodas."¹⁷ Savukārt 1921. gadā viņš kopā ar P. Šmitu norāda, ka "svešvārdos garums pagaidām nav nekur jāapzīmē, kamēr nav nodibinājusies šiem vārdiem gluži vienāda izruna".¹⁸

Vēl 1942. gadā J. Endzelīns konstatē, ka "svešvārdu rakstība ir ļoti grūti nokārtojama", jo, "šos vārdus rakstot, mums nav iespējams visnotaļ turēties pie kāda noteikta principa, un subjektīvā izjūta, kā kurš svešvārds rakstāms, nav mums visiem vienāda. Te nu tad citam pret citu jāpiekāpjas, ja gribam panākt arī šai ziņā kādu vienošanos."¹⁹ Turklāt "visu svešvārdu izrunu pieskaņot oriģinālam nav vairs iespējams", jo, piemēram, "piespiest aktierus ne vairs "deklamēt", bet pēc latīņu parauga "dēklāmēt" varētu laikam tikai ilggadējs terrors."²⁰

Vairākkārt J. Endzelīns ir rakstījis par citvalodu postošo ietekmi uz latviešu valodu. "Jo grūti klājas šai valodai!" viņš atzīst 1918. gadā.

Latvieši ir skolā, ir dzīvē lielā mērā padoti svešu valodu iespaidiem.. un sekas ir tās, ka ļoti daudzi no mums domā krieviski vai vāciski — arī tad, kad tiem jārunā vai jāraksta latviski. Tāda valoda tad iznāk ļoti nelatviska. Tīru latviešu valodu tagad dabūjam dzirdēt vairs tikai Baltijā uz laukiem — vecu ļaužu starpā, kas nav bijuši ne vācu, ne krievu skolās, nelasa ne avīzes, ne grāmatas, neprot nekādu citu valodu. Šie veclatvieši dažkārt pat nevar saprast jaunās paaudzes žargonu.²¹

Pārmetums ir Jāņa Endzelīna vārdos:

..mums, latviešiem, vēl lielā mērā trūkst cienības pret savu valodu; mēs gan rūpējamies vāciski un krieviski pareizi runāt un rakstīt, bet pašu valodu neprast pie mums nav kauna lieta.²²

Lielā, pēc J. Endzelīna domām, ir tautasdziesmu loma latviešu valodas un kultūras vēsturē. Viņš, piemēram, norāda, ka

..neviens, kas grib latviski p a r e i z i runāt un rakstīt, nedrīkst neinteresēties par tautasdziesmu valodu tai apjomā, kādā tā vēl tagad mums der par paraugu. Jo mūsu vecās tautasdziesmas ir vienīgais latviešu valodas gluži dzidrais avots, t ā s valodas, ko izbijušos laikos ir runājuši latvieši, kas nei paši pratuši kādu svešu valodu, nei bijuši ciešos sakaros ar ļaudīm, kuru runā ieviesušies dažādi ģermānismi un slavismi.²³

Tas nebūt nenozīmē, ka zinātnieks noliegtu latviešu valodas attīstību, un pamatots ir viņa atzinums:

Ir nu gan tiesa, ka esam tagad pārauguši to kultūru, kas atspoguļojas mūsu tautasdziesmās, un ka tāpēc vairs nevaram iztikt ar tautasdziesmu leksiku. Jāattīsta un jākuļina mums ir sava valoda, bet s a s k a ņ ā ar tīro tautasdziesmu valodu!²⁴

Svarīga ir Jāņa Endzelīna populārzinātniskā darbība, kuras galvenais mērķis — uzturēt tautā dzīvu interesi par valodniecības jautājumiem, ne tikai par valodas kultūru, bet arī citām aktualitātēm, piemēram, popularizēt valodniecības pētījumus, pastāstīt par valodniekiem, viņu darbiem. Tā 1923. gadā zinātnieks "Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā" pastāsta par to, ka Heidelbergā atrasts J. Langija vārdnīcas rokraksts.²⁵ J. Endzelīns ir rakstījis par K. Baronu, K. Milēnbahu, P. Šmitu, leišu valodnieku K. Būgu u.c. Viņš ir informējis sabiedrību par Latvijas Universitātes vieslektoriem — somu prof. J. Mikolu, franču valodnieku A. Meijē —,

norādot, ka "uz šīm lekcijām var nākt arī personas, kas nepieder pie augstskolas".²⁶

Atšķirībā no zinātniskajām publikācijām Jāņa Endzelīna populārzinātniskajiem rakstiem, viņa piezīmēm par valodas prakses jautājumiem parasti piemīt vienkārša un reizē emocionāli ekspresīva izteiksme. Dažkārt viņš atļaujas arī kādu joku, sev nepieņemamas lietas skaidro humoristiskā stilā. Piemēram, 1908. gadā: "Pēc tam kad Latvijā viesmīlīgi — neraugoties uz cepuri — uzņemti visādi ortografi, iedrošinājos arī es ierasties."²⁷ Vai arī: "Pat lielajam Lessingam jāpacieš, ka daži latviešu patrioti viņu pārlatvisko par "Lesiņu"."²⁸

Vēlāk, jau 20. gadu beigās, J. Endzelīna sašutumu ir izraisījis valdības likumprojekts par vārdu un uzvārdu rakstību. Jau sava kritiskā raksta sākumā viņš ironizē: "Projekta pirmajā punktā teikts, ka "vārds un uzvārds rakstāmi valsts valodā". Par valsts "valodu" te laikam nosaukta valsts valodas ortografija, jo citādi iznāktu, ka, piem., kādam Viktoram Lindem būtu Latvijā jā-rakstās valsts dokumentos — Uzvarētājs Liepa."²⁹

Dažādi ir jautājumi, kādos interesenti, laikrakstu un žurnālu redakcijas ir griezušās pie prof. J. Endzelīna uzziņāt viņa viedokli. Tā 1920. gadā radās problēma, jo

jau ilgāku laiku dažādas valsts iestādes un privātpersonas saņem vēstules no Latvijas tirgotāju savienības, kuŗas adresētas kungam ministram, kungam direktoram, kungam Gailītim, kungam Mieziņim... Latvijas tirgotāju savienībai šis jautājums bijis tik svarīgs, ka viņi tam veltījuši veselu sēdi, kuŗā nolemts rakstīt kungs priekšnieks, kungs Gailītis, kungs Mieziņš utt., jo visu kungu kungs varot būt vienīgi dievs un tāpēc adresēt Gailīša kungam, Mieziņa kungam, direktora kungam utt. nozīmējot rakstīt pašam dievam.³⁰

Par pareizāku J. Endzelīns, protams, uzskata savienojumu "Gailīša kungs", taču par pieļaujamu atzīst arī "kungs Gailītis". Viņš raksta: "Lai mani nepārprot! Es negribu teikt, ka vajaga Gailīša kungu pārdēvēt par kungu Gailīti. Es te runāju tikai par to, kas varētu būt. Ja minēto tirgotāju lēmumu ievērotu, tad no tam rastos mazākais tas labums, ka latviešu valodu mazāk kropļotu nekā līdz šim. Tagad daži, nezin kāpēc kautrēdamies uzvārdus locīt, raksta, piemēram, ne Kurmja kungs., bet gluži nelatviski Kurmis kungs; tad jau labāk skan kungs Kurmis."³¹ Nedaudz citāds ir J. Endzelīna viedoklis 1942. gadā, kad viņš ironizē par to, ka "nesen iztapīgi gari sāka latvisko Kalniņa kgu dēvēt par kungu Kalniņu. Lokana mums ir mugura, kad kas smags tai var uzgumt."³²

Lai arī J. Endzelīns savos uzskatos bija stingrs un nepiekāpīgs, diezgan daudz ir liecību par to, ka zinātnieks nav bijis tāds diktators, kādu viņu reizēm rādīja kritiķi, pretinieki vai par kādu viņu iztēlojās, pat kanonizēja sekotāji. J. Endzelīns ir pieļāvis diskusijas un izvēles iespējas. Piemēram, viņš norāda,

ka Pārstrauts līdzīgi Lautenbacham neprecētas dāmas sauc par kundzenēm un ne par jaunkundzēm. Un beidzamais vārds jau arī tiešām neder vecākām neprecētām dāmām. Lai tāpēc atdzīvojas kundzenes, ja negrib visas — precētas un

neprecētas — dāmas dēvēt par kundzēm. To derētu izšķirt pašām dāmām.³³

J. Endzelīna publikācijām par valodas praksi piemīt pieejas mainīgums, polemika ar citu ieteikumiem un arī sevi. Piemēram, 1914. gadā pretstatā Apsīšu Jēkabam Jānis Endzelīns atzīst:

..reibeināmi dzērieni man šķiet tādi dzērieni, ar kuŗiem var citus vai pats sevi apreibeināt jeb kuŗus lieto apreibeināšanai. Ir zināmi gadījumi, kad ar alkoholu rauga citus vai pats sevi apreibeināt; bet pa lielākai daļai taču laikam gan dzer tādus dzērienus ne ar nolūku apreibt, bet baudījuma dēļ — neraugoties uz sagaidāmo reibuli. Un tāpēc tādus dzērienus gan laikam nevarēs pareizi saukt par reibeināmiem.³⁴

Kā norāda J. Endzelīns, "Apsīšu Jēkabs atrod par iespējamu runāt arī par reibstamiem dzērieniem". Taču, pēc J. Endzelīna domām, "nelaime tikai tā, ka reibstami dzērieni varētu būt ir tas pats, kas reibstoši, jo, piem., nākamā nedēļa ir tas pats, kas nākošā n.; un bez tam tādi izteicieni ka "delamā kaite" ir pārāk reti un gandrīz jau novecojušies, tā ka jauninājums "reibstami dzērieni" valodas apziņā tiem vairs nevar viegli pieslieties." Līdz beidzot viņš secina: "Bet ja kam nepatik reibstami dzērieni, tam gan būs jāapmierinās ar reibinošiem dzērieniem."³⁵ Savukārt 20. gados zinātnieks iesaka lietot: reibi jeb reibīgi dzērieni.³⁶

Jāatzīst, ka lielāka elastība, dinamika J. Endzelīna uzskatiem piemita viņa darbības pirmajā pusē, īpaši mūsu gadsimta sākumā. Recenzijā par K. Milēnbaha darbiem viņš raksta:

Nopietns valodnieks pats no sevis nediktē nekādus likumus; tas tikai novēro, kā tauta runā, izraugās to, kas ieder rakstu valodā, un pasniedz to citiem.³⁷

Starp citu, variantus J. Endzelīns dažkārt pieļauj vairāk, nekā tas pieņemts jaunākā laikā. 1942. gadā viņš raksta:

No svešvārdu variantiem esam gandrīz viscauri atzinuši tikai vienu. Turpretī latviešu vārdiem nereti atstājām blakus vienāda labuma formas, piem., *taks*, *teks* un *teka* vai tagadni *briedu* un *brienu* no *brist*; kamēr abas tās vēl ir dzīvas, nav pietiekama iemesla vienu no tām skaust.³⁸

Kur ir pārdomas, diskusija, tur ir interese. Tā recenzijā par P. Šmita rakstiem J. Endzelīns atzīst:

Un visas manas kritiskās piezīmes ne grib, ne var pārrunāto rakstu nozīmi kaut kā mazināt; tās rāda tikai, ar kādu interesi es tos esmu lasījis.³⁹

J. Endzelīnam nav bijusi sveša kritiska attieksme pret savu veikumu. Tā par 20. gadu "Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcu" un terminoloģijas komisijas darbu viņš pastāsta:

..kad nu augstskola, konservātorija un mākslas akadēmija jau bija atvērta, kur daudzos arodos latviskā terminoloģija bija tūlīņ vajadzīga, tad bija arī tūlīņ jāsaik gar šo terminoloģiju strādāt. Un, tā kā vajadzīgi bija jaunvārdi ne tikai simtiem, bet tūkstošiem, un, tā kā mēs saviem amata darbiem varējām atraut tikai nedaudzas stundas nedēļā, tad, zināms, mēs paši nemaz nedomājām, ka visi mūsu termini būtu labi izdevušies. Lai nāk kritika, lai rāda kļūdas un lai dod labākus

vārdus. Katras tautas terminoloģiju ar laiku taču arvienu izlabo un papildina.⁴⁰

Arī minētās vārdnīcas priekšvārdā norādīts, ka termini nav visi ideāli un ka "lietošanā vienam otram vārdam grūti būs atrast plašākas simpatijas".⁴¹

Jau kopš savas darbības sākuma J. Endzelīns ir saistīts ar skolu. No 1900. gada 1. janvāra līdz 1908. gada 31. jūlijam viņš Tērbatā strādā par H. Trefnera ģimnāzijas veco valodu skolotāju. Latvijā J. Endzelīns ir lasījis lekcijas skolotāju biedrības kursos, piedalījies ar priekšlasījumiem latviešu valodas skolotāju konferencēs Rīgā, Jelgavā, Liepājā. Viņš ir iesaistījies mācību grāmatu un latviešu valodas programmu izveidošanā ģimnāzijām, pievērsis lielu uzmanību latviešu valodas, skolas un izglītības attīstībai vispār. Joprojām ir aktuāls zinātnieka vērtējums:

Bet, ja nu nepietiekoši sagatavoti skolnieki nokļūst augstskolā, tad tur tie palaikam vairs nespēj visu ko pienācīgi piesavināties un, augstskolu beidzot, stājas darbā, neprazdami visu, kas jāprot. Un tā tautas izglītības līmenis pamazām slid uz leju. Bet sacensties ar citām tautām mēs varam taču tikai zinātnē un mākslā!⁴²

Kādi ir bijuši J. Endzelīna uzskati par latviešu valodas mācību grāmatām un mācīšanu? Piemēram, 1918. gadā viņš raksta par to,

ka latviešu valodas stundās laiku pavada pavisam nederīgi. Gramatikas stundās piegriez vērību, cik man gadījies novērot, vienīgi gramatikas terminoloģijai, t.i., liek bērniem mācīties, kas ir teikums, teikuma priekšmets utt. Bet, zinot un protot šo terminoloģiju, neviens no tam nemācās labāki un pareizāki runāt un rakstīt. [...] Pēc manām domām, latviešu valodas stundās vērība jāpiegriez vienīgi pareizai rakstībai, pareizai izrunai un valodas tīrībai.⁴³

Starp citu, jau 1902. gadā viņš norāda:

Nav arī tādu gramatiku, no kuŗām varētu daudz vairāk mācīties nekā galotnes, kuŗas pa lielākai daļai paši zinām.⁴⁴

Vēlāk, veidojot "Latviešu valodas mācību", J. Endzelīns kopā ar K. Milēnbahu atzīst:

Devām labāki vairāk nekā maz, lai arī pēc skolas beigšanas šī grāmata noderētu vajadzības brīžos pašķirt.⁴⁵

Turklāt grāmatas devītajā izdevumā, "kas arī citādi papildināts un labots, saskaņā ar 1935. gadā publicēto latviešu valodas programmu ģimnāzijām ir ieviesti arī leišu valodas elementi", J. Endzelīna nostāju atklāj viņa pieņēmums:

Ceru, ka mani bijušie klausītāji, stājušies skolas darbā, prātīs izšķirt, kas ir iemācāms un ko pietiek reiz izlasīt, lai zinātu vajadzības gadījumā to uzšķirt.⁴⁶

Viens no galvenajiem skolas uzdevumiem, pēc J. Endzelīna domām, ir latviešu valodas kvalitātes nodrošināšana. Taču vēl 20. gadu beigās situācija J. Endzelīnu neapmierina, jo

cieš dažkārt latviešu valoda skolās arī no tam, ka citu priekšmetu skolotāji dažreiz ne vien neveicina latviešu valodas skolotāju darbību, bet pat tieši vai netieši strādā tam pretī. Savā laikā jau J. Velme tika aizrādījis, ka arī citu priekšmetu

skolotājiem būtu jāiztur pārbaudījums latviešu valodā, jo, ja citu priekšmetu skolotāji klasē runā nepareizi latviski, tad ar to taču viņi ārda latviešu valodas skolotāja darbu, kam pat nav labi iespējams teikt savai klasei, ka citu priekšmetu skolotājiem ir kļūdaina valoda, kas nevar noderēt paraugam.⁴⁷

J. Endzelīns, tāpat kā pārējie Filoloģijas un filozofijas fakultātes docētāji, jūt atbildību par tautas izglītību, par zināšanu kvalitāti Latvijas skolās. Fakultāte 1925. gadā ir norūpējusies par zināšanu līmeņa pazemināšanos vecajās un jaunajās valodās, tāpēc nolemj iesniegt par to protestu Saeimai un prezidentam.⁴⁸

Ilgus gadus Jāņa Endzelīna darbība ir saistīta ar augstskolu, un lieli ir viņa nopelni baltu filoloģijas tradīciju iedibināšanā Latvijas Universitātē. Kopš 1903. gada privātdocenta statusā J. Endzelīns strādā Tērbatas universitātē, no kurienes 1909. gadā pāriet kā privātdocents uz Harkovas universitāti, kļūstot 1911. gadā par ārkārtas profesoru, bet 1912. gadā — par ordināro profesoru. 1920. gadā viņš atgriežas Latvijā, lai strādātu jaundibinātās Latvijas Augstskolas Valodnieciski filozofiskajā fakultātē; to pārdēvē par Filoloģijas un filozofijas fakultāti 1920. gada 18. septembrī.⁴⁹ Starp citu, liktenīgs J. Endzelīna dzīvē ir 1. aprīlis: 1920. gada 1. aprīlī viņš ir pieņemts darbā, bet pēc 30 gadiem — 1950. gada 1. aprīlī no darba Universitātē atbrīvots. 1920. gada 12. jūnijā J. Endzelīns tiek ievēlēts par Filoloģijas un filozofijas fakultātes pirmo dekānu.⁵⁰ Šajā amatā profesors paliek līdz 1923. gada 21. aprīlim, kad viņš atsakās no dekāna pienākumu pildīšanas nesaskaņu dēļ ar LU vadību.⁵¹

Strādādams LU, J. Endzelīns izvirza augstas prasības doktora disertācijām un doktora eksāmeņiem. Jau 1920. gada oktobrī profesors norāda, ka

jāieved kā doktora eksāmeņi baltu valodu nodaļā: 1) baltu valodas (speciāls jautājums, leišu, prūšu, latviešu izlokšņu teksti); 2) salīdzināmā gramatika (vispārīgs kurss); 3) slavu valodu salīdzināmā gramatika; 4) speciāls eksāmens senslavu valodā.⁵²

Salīdzināmajā valodniecībā, pēc J. Endzelīna ieteikuma, doktorantiem jākārt eksāmens šādos četros priekšmetos: 1) indoeiropiešu salīdzināmā gramatika ar speciālu jautājumu; 2) sanskrits; 3) grieķu valodas vēsturiskā gramatika; 4) latīņu valodas vēsturiskā gramatika ar dialektoloģiju.⁵³

Vēl īsi pirms aiziešanas no Universitātes 1950. gada janvārī–februārī profesoram izdodas panākt, ka latviešu valodas aspirantiem obligāto speciālo priekšmetu sarakstā tiek iekļauta latviešu valodas zinātniskā gramatika, leišu valodas zinātniskā gramatika, senslavu valodas gramatika, kā arī senprūšu valoda (ar ieskaiti). Taču viņam nākas piekāpties, ka par obligāto priekšmetu šajā sarakstā minēta Marra marksistiskā valodas zinātne.⁵⁴

Jānis Endzelīns iestājas par diferencētām prasībām studiju programmās zinātniekiem un topošajiem skolotājiem. Kā rakstīts protokolā 1922. gada 18. februārī, kāda baltu filoloģijas studentu grupa lūdž aizstāt dažus lingvistiskus priekšmetus ar etnogrāfijas, filozofijas un

mākslas vēstures priekšmetiem. Baltu nodaļas studentu lūgums ievest sanskrita un vispārīgās salīdzināmās gramatikas vietā mākslas vēsturi, filozofijas vēsturi un etnogrāfiju tiek plaši pārrunāts Filoloģijas un filozofijas fakultātes marta sēdē. Piemēram, prof. J. Plāķis uzskata, ka "studentiem nebūtu dodamas tiesības izvēlēties priekšmetus pašiem, jo tad daži svarīgi, bet mazāk interesanti priekšmeti nemaz netiks apmeklēti". Citāds viedoklis ir J. Endzelinam, kas protokolu grāmatā atstāstīts šādiem vārdiem:

Prof. Endzelīns domā, ka lūgumu ievērot varētu, jo lieta grozās ne ap zinātniekiem, bet nākamām latviešu valodas skolotājiem, kam sanskrita valoda tik sevišķi vajadzīga arī nav.⁵⁵

J. Endzelīns, īpaši būdams dekāna amatā, rūpējas par Filoloģijas un filozofijas fakultātes docētāju profesionālo līmeni. Lai nodrošinātu lekciju kvalitāti, fakultātes locekļi publiskās sēdēs regulāri noklausās un izvērtē parauga un darbā stāšanās lekcijas. Fakultātes sēdēs publiski noklausās doktora pārbaudījumus, piemēram, A. Ābeles doktora eksāmenu baltu valodu salīdzināmajā gramatikā, Z. Mauriņas doktora eksāmenu mitoloģijā un etnogrāfijā, A. Augstkalna doktora eksāmenu slāvu filoloģijā. Fakultātes sēdēs pieņem ne vien kandidāta darbus, piemēram, E. Hauzenbergas un A. Augstkalna pētījumus (1931. gada maijā), bet veic arī doktora disertāciju izskatīšanu un filoloģijas grāda piešķiršanu. Tā, publiskā fakultātes sēdē LU aulā 1928. gada 17. februārī tiek apspriesta E. Bleses disertācija "Latviešu uzvārdu studijas".

Domājot par studiju un zinātnes kvalitāti kā baltu, tā klasiskās, ģermāņu un romāņu filoloģijas nodaļā, J. Endzelīns lielu uzmanību pievērš labu lektoru un profesoru sameklēšanai un piesaistīšanai. Šajā nolūkā viņš sarakstās un konsultējas ar E. Frenkeli Kīlē, M. Nīdermani Bāzelē, H. Pedersenu Kopenhāgenā, somu prof. J. Mikolu par iespējām uzaicināt uz Latvijas Universitāti ārzemju mācību spēkus ģermānistikā un citās nozarēs. 1925. gadā J. Endzelīns gādā par eksperimentālās fonētikas kabineta nodibināšanu, iesaka kabineta iekārtošanas un pārzināšanas darbam divas kandidatūras: prof. Juri Plāķi (kurš no šī piedāvājuma atteicās) un privātdocenti Annu Ābeli.

J. Endzelīns rūpējas par to, lai latviešu valodniecība nebūtu provinciāla, lai tā iekļautos Eiropas filoloģijā. Fakultātes sēžu protokolos atrodami viņa pārskati par komandējumiem uz filologu kongresiem, piemēram, Mīnsterē 1923. gadā. Valodnieku kongresā Hāgā 1928. gadā nostiprinās J. Endzelīna augstais vērtējums par franču valodniecību, īpaši A. Meijē devumu. Piemēram, pēc slāvu filologu kongresa Prāgā 1929. gadā padziļinās J. Endzelīna sakari ar čehu valodniekiem: protokolos atrodama informācija par to, ka viņš ievadījis sarunas ar Prāgas un Brno profesoriem par priekšsīžumiem Latvijas Universitātē. J. Endzelīns ziņo, ka arī viņš pats uzaicināts nolasīt lekcijas Prāgā. Saikni ar ārzemju valodniecību apliecina piemiņas sēžu rīkošana fakultātē par ievērojamiem zinātniekiem. Šādās sēdēs parasti referātus lasa J. Endzelīns, piemēram,

J. Zubatija 75 gadu dzimšanas dienas piemiņas sēdē 1930. gada 7. aprīlī.

J. Endzelīnam rūp baltu filoloģijas nodaļas beidzēju zināšanu kvalitāte, viņu turpmākās darba gaitas un intereses saglabāšana par valodas aktualitātēm. Profesors iestājas par to, ka tiktu sasaukti tādi filoloģijai veltīti kongresi, kur satiktos universitātes mācību spēki ar saviem bijušajiem audzēkņiem un uzstātos ar referātiem par jaunākajiem atradumiem savas zinātnes sfērā.⁵⁶

Mūsdienu pārmaiņu laikā interesants ir fakts, ka 20. gada sākumā Filoloģijas un filozofijas fakultātē notika pārrunas par nepieciešamību un iespējām dibināt zinātņu akadēmiju. Viens no šās nepieciešamības pamatojumiem bija tāds, "lai vecākiem profesoriem būtu iespējams gūt drusku lielākus ienākumus". Kā izteicās J. Endzelīns, par zinātņu akadēmijas nodibināšanu vēl esot par agru sapņot.⁵⁷

Rūpes par baltu filoloģijas studijām J. Endzelīnu neatstāj arī grūtajos pēckara gados. Viņš runā par to, ka ir vienīgais docētājs Latviešu valodas katedrā un vajadzētu aicināt atgriezties Latvijā uz ārzemēm aizbraukušos valodniekus, piemēram, profesors ierosina rakstīt A. Ābelei, E. Šturmai, V. Rūķei.⁵⁸ J. Endzelīns nebaidās norādīt uz to, ka sekmīgu darbu fakultātē traucē literatūras trūkums, jo liela daļa grāmatu no bibliotēkām izņemta un arī katalogā to nosaukumi pazuduši.⁵⁹

1947. gada martā A. Upīts protestē, ka diplomdarbi latviešu valodniecībā vēl tiek iesniegti vecajā rakstībā, un fakultātes padome pieņem rezolūciju stingri turēties pie Ministru Padomes 1946. gada 5. jūnija lēmuma par latviešu valodas pareizrakstību. Prof. J. Endzelīns atturas. Kā rakstīts sēžu protokolā, J. Endzelīns Zinātņu akadēmijas pareizrakstības likumu saprot tā, ka praktiskā rakstība zinātniskos rakstos netiek prasīta; valoda ir viena, bet zinātniskos rakstos tā var izpausties pilnīgāk.⁶⁰ Jau nebūdams Universitātes mācību spēks, J. Endzelīns konferencē spriež šādi:

Nu jautājums, jā, kāpēc vairīties no *r* mikstinājuma? Vai tur kāds racionāls iemesls? Es negribētu nevienam uzspiest šo burtu, ja kas pats savā latviešu izrunā to neizrunā, bet, no otras puses, nevajag ar [i] liegt lietāt šo burtu tiem, kas savā izrunā runā mikstināto *r*. Kāpēc to liegt? Vai kāds prātīgs iemesls?⁶¹

40. gados J. Endzelīnu nomāc runas par nepieciešamību "attīstīt paškritiku" un veikt sabiedriskos pienākumus. Fakultātes padomes sēdē viņš, piemēram, saka: "Var šaubīties, vai atliek kādas stundas arī zinātniskam darbam, ja veic visus uzdevumus, kas minēti."⁶² Starp citu, pāris mēnešus vēlāk K. Krauliņš vērsās pret prof. Jansona izteikumu, ka sabiedriskais darbs kavē zinātniski pētniecisko darbu. Pēc Krauliņa domām, ir gluži pretēji — tas veicina spriedumu skaidrību un precizitāti.⁶³

Pēckara periodā J. Endzelīns mēģināja Universitātē saglabāt kādreizējo baltu filoloģijas nodaļas garu. Taču viņa centieniem stājās pretī nostādnes, kas tika pie-

nemtas Filoloģijas fakultātes katedru vadītāju sēdē jau 1945. gada 21. maijā (dekāns R. Peļše). No tām galvenās: vissavienības programmas tulkojamas latviski, katedru apstiprinātām vietējām programmām jātop dekanātā daudz maz vienādotām (unificētām), visos priekšmetos strādāt ar marksistiski ļeņinisko metodi; J. Lojam krievu valodas kabinets jānoorganizē līdz 2. maijam, jāpanāk, lai studenti pilnīgi iegaumē krievu valodas praktisko kursu.⁶⁴

Pēc Jāņa Endzelīna aiziešanas no Universitātes jau 1950. gada vasarā Latviešu valodas katedras sēdē atzīts, ka studentu zināšanas ir ļoti vājas un daudzi no tiem beidz Universitāti tikai ar izpratni propedeutikā. Iemesls tam bija fakultātē ilgāku laiku valdošie uzskati, ka profesora Endzelīna kursi nav jāstudē, ka nav nepieciešams mācīties izmirušas formas. Kā norādīts protokolā, diskusijas valodas jautājumos lielākā daļa studentu izmantoja, lai izvairītos no nopietnas mācīšanās, aizbildinoties ar to, ka viss ir pretrunīgs un nekaidrs.⁶⁵

Jāņa Endzelīna dzīve un materiāli viņa lietā apliecina zinātnieka un varas konfliktu, to savstarpējo attieksmju daudzējādību un pretrunīgumu. Piemēram, 1920. gadā Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēdē tiek runāts par to, ka prof. Endzelīns un doc. Plāķis diemžēl vēl neesot ar gaidīto ešelonu pārbraukuši, jo "no lieliniekiem aizturēti Sebežā kā ķīlnieki" pret sešiem pieprasītiem komunistiem.⁶⁶

1942. gada 18. novembrī J. Endzelīnam nākas uzrakstīt šādu apliecinājumu: "Es apliecinu, ka pat pēc rūpīgas pārbaudes man nav zināmi nekādi apstākļi, kas varētu norādīt uz manu izcelšanos no žīdu vecākiem vai vecvecākiem."⁶⁷ Taču nedaudz vēlāk — 1943. gada 23. februārī profesors tiek sumināts 70 gadu jubilejā: saņem apsveikumus no vācu iestādēm, ir dota iespēja ierasties Kēnigsbergas universitātes prof. G. Gerulim.

Nemot vērā lielos J. Endzelīna zinātniskos nopelnus, autoritāti krievu valodnieku vidū, par viņu pēckara periodā uzrakstīts daudz cildinošu atsauksmju, sevišķi sakarā ar augstiem padomju valdības apbalvojumiem. Viņa raksturojumos saistībā ar Ļeņina ordeņa (1954) un Ļeņina prēmijas (1958) piešķiršanu atrodami šādi situācijai un laikam atbilstoši konjunktūras apgalvojumi: izcils padomju zinātnieks, patiesi uzticīgs padomju zinātnei, sociālistiskajai dzimtenei un komunistiskajai partijai.⁶⁸

Taču J. Endzelīna lietā atrodami arī pilnīgi pretēja satura dokumenti, piemēram, 1949. gada 27. septembrī dekāns doc. J. Niedre raksta LVU mācību prorektoram b. Pugo:

Ziņoju, ka latviešu valodas katedras vadītājs prof. J. Endzelīns savās lekcijās IV kursa studentiem š.g. 27. septembrī ir atklāti nostājies pret marksistisko valodniecības zinātņi, izteikdamies: "Daži krievu zinātnieki ir apgalvojuši, ka pirmvalodas nav, bet tas tā nav pareizi. [...] Šo faktu studentu komjauniešu vārdā fakultātei ziņoja studente L. Kļaviņa. Minētā studente pieprasīja steidzami spert soļus pret prof. Endzelīnu. [...] Ievērojot sacīto, Filoloģijas fakultāte neatrod

par iespējamu atļaut prof. Endzelīnam ilgāk turpināt antiznātnisku teoriju sludināšanu studentiem, pret kurām, kā aprādīts, jau aktīvi nostājas studentu apzinīgākā daļa. Filoloģijas fakultāte lūdz saskaņot jautājumu direktīvās organizācijās par prof. Endzelīna aizstāšanu ar kādiem jaunāka gājuma latviešu valodniekiem.⁶⁹

Šajā pašā datumā J. Endzelīns uzraksta lūgumu:

Tā kā tagad no katedru vadītājiem prasa tik daudz (piem., divas sēdes mēnesī ar referātiem), ka maz laika atliek zinātniskam darbam (šai pusgadā man pie tam ir astoņas lekciju stundas nedēļā, un vecuma dēļ vairs nespēju tik ilgi strādāt kā senāk), un par zinātnisko darbu jāziņo arī uz Maskavu, cik tālu esmu ar to ticis, tad padevēģi lūdzu mani atsavināt no katedras vadītāja pienākumiem; nekāds grūtums ar to neradīsies, jo latviešu valodas katedru var pievienot latviešu literatūras katedrai.⁷⁰

J. Endzelīnam nekad nav bijušas labas attiecības ar ierēdņiem, LU vadību un fakultātes administrāciju. Zīmīgi, ka 20.–30. gadu konfliktos zinātnieku aizstāv studenti. 1926. gada 11. martā viņi raksta dekānam:

Mūsu universitātes filoloģijas un filosofijas fakultātes studentus, sevišķi baltologus un ģermānistus, pārsteidza satriecoša ziņa par iecienītā un iemīļotā prof. J. Endzelīna kga iespējamu aiziešanu. Ievērojot prof. J. Endzelīna izcilos nopelnus zinātnē un to, ka līdz ar lietā zinātnieka aiziešanu no mūsu universitātes ciestu sāpīgu zaudējumu baltu filoloģijas nodaļa, kas nenovēršami mazinātu mūsu universitātes cieņu tautā un ārpus Latvijas, — padevēģi lūdzam Jūs, dekāna kgs, un Fakultātes padomi darīt visu, kas iespējams, lai saistītu prof. J. Endzelīnu pie mūsu universitātes (seko 610 paraksti).⁷¹

J. Endzelīna lietā nav materiālu par to, ka studenti viņu aizstāvētu 40.–50. gadu konfliktos. Ir vienīgi denunciacijas lapele krievu valodā, kurā kāda studente ar grūti salasāmu parakstu (segvārds laikam "Auns") 1949. gada 28. septembrī ziņo, ka profesors viņai atbildējis šādi: "Komunisti arī var būt dažādi. Vai tad komunisti nevar būt zagļi?"

Vairākkārt J. Endzelīns ir runājis un rakstījis par to, kādas īpašības viņš zinātniekos vai cilvēkos vispār vērtē visaugstāk. Piemēram, runā K. Barona 100. dzimšanas dienas atceres svinībās viņš atzīst:

Uzaudzis bijušo muižu atmosfairā, kas vienam un otram ir iepotējusi zināmu servilismu, Kr. Barons tomēr ir visu savu mūžu palicis p a t s t ā v ī g s savos darbos un spriedumos. Ne mazāk vērtējama ir lielā spēja koncentrēties, neizšķaidīt savus spēkus, bet visus tos veltīt vienam dižam darbam. [...] Barontēvam ir bijusi tā nešaubīgā ticība savam darbam, tā — varam teikt — neprātīgā cerība uz panākumiem, bez kuras neviens īsts diždarbs nav veicams.⁷²

Par Jāni Endzelīnu var teikt to pašu, ko viņš teicis par K. Baronu: "Cēls piemērs ir mums dots; mums klājas tam sekot, kā kuņķis protam, kā kuņķis spējam."⁷³

VĒRĒS

¹ Endzelīns J. Filologa piezīmes Konversācijas vārdnīcas redakcijai. Grām.: Endzelīns J. *Darbu izlase*. 1.–4. sēj. (turpmāk — DI). Rīga: Zinātne, 1971–1981. 1. sēj. 281.–284. lpp.

- 2 LVVA, Rīgas Latviešu biedrības fonds Nr. 2798, 2. apr., 42. l.
- 3 Celmiņa I. Liela koka paēnā. Atmiņas par Endzelīnu. *Literatūra un Māksla*. 1986. 7. marts. 16. lpp.
- 4 Endzelīns J. Valodnieka vērojumi. DI III, 2. 1980. 371.–374. lpp.
- 5 Endzelīns J. Par jaunu uzvārdu izraudzišanos. DI III, 2. 357.–359. lpp.
- 6 Endzelīns J. Jaunu vārdu radītājiem. DI III, 2. 396.–399. lpp.
- 7 Citējumos ortogrāfija, interpunkcija un valoda atstāta negrozīta. Izlaidumi tajos apzīmēti ar divpunkti [...].
- 8 Endzelīns J. Par latviešu valodu atklātībā. DI III, 1. 1979. 77. lpp. "Aizstāt" citātā lietots ar nozīmi 'aizstāvēt'.
- 9 Endzelīns J. Izglītības ministrijas vērbībai. DI III, 1. 62. lpp.
- 10 Turpat.
- 11 Sk.: DI III, 1. 622.–623. lpp.
- 12 Endzelīns J. Par dažu pagastu pārdēvēšanu. DI III, 1. 413. lpp.
- 13 Endzelīns J. Arī jubileja. DI III, 1. 519. lpp.
- 14 Endzelīns J. Recenzija: Rokas grāmata tagadējā latviešu valodas pareizrakstībā. Sast. R. Cukurs. DI I. 667. lpp.
- 15 Endzelīns J. Zinātņu komitejas lēmumi par ortografiju. DI III, 1. 79. lpp.
- 16 Endzelīns J. Par latgaliešu ortografiju. DI III, 1. 66. lpp.
- 17 Endzelīns J. Recenzija: Rokas grāmata tagadējā latviešu valodas pareizrakstībā. 670. lpp.
- 18 Izrunas un rakstības vadonis. Sast. prof. J. Endzelīns un prof. P. Šmits. 3. izd. Rīga, 1921. 10. lpp.
- 19 Endzelīns J. Oficiālu pareizrakstības vārdnīcu klajā laižot. DI III, 2. 367., 369.–370. lpp.
- 20 Turpat. 367., 368. lpp.
- 21 Endzelīns J. Par latviešu valodas mācību. DI III, 1. 58. lpp.
- 22 Endzelīns J. Recenzija: Vācu-latviešu vārdnīca. Sast. J. Dravnieks. DI II. 653. lpp.
- 23 Endzelīns J. Krišjāņa Barona nozīme latviešu filoloģijā. DI III, 2. 236.–237. lpp.
- 24 Turpat. 237. lpp.
- 25 Endzelīns J. Heidelbergā atrasts latv. valodas vārdnīcas un gramatikas rokraksts. DI III, 1. 354. lpp.
- 26 Endzelīns J. Profesors A. Meije (*Meillet*). DI III, 1. 126. lpp.
- 27 Endzelīns J. Arī drusku par ortografiju. DI II. 1974. 34. lpp.
- 28 Endzelīns J. Recenzija: Rakstu krājums, Rīgas latv. biedrības Zinību komisijas izdots. XIV krāj. DI II. 612. lpp.
- 29 Endzelīns J. Piezīmes valdības likumprojektam "Par vārdu un uzvārdu rakstību". DI III, 1. 428. lpp.
- 30 Endzelīns J. kungam direktoram, kungam Gailītim utt. DI III, 1. 74. lpp.
- 31 Turpat. 75.–76. lpp. Par to arī: Endzelīns J. *Dažādas valodas kļūdas*. 2. izd. Rīga: izd. A. Gulbis, 1928. 40.–41. lpp.
- 32 Endzelīns J. Oficiālu pareizrakstības vārdnīcu klajā laižot. DI III, 2. 368. lpp.
- 33 Endzelīns J. Arī jubileja. DI III, 1. 521. lpp.
- 34 Endzelīns J. Reibinoši VAI reibināmi DZĒRIENI? DI II. 543. lpp.
- 35 Turpat. 543.–544. lpp.
- 36 Endzelīns J. *Dažādas valodas kļūdas*. 12. lpp.
- 37 Endzelīns J. Recenzija: Daži jautājumi par latviešu valodu, K. Mīlenbacha izskaidroti. III. DI I. 662. lpp.
- 38 Endzelīns J. Oficiālu pareizrakstības vārdnīcu klajā laižot. 370. lpp.
- 39 Endzelīns J. Recenzija: Rakstu krājums, Rīgas latv. biedrības Zinību komisijas izdots. XIV krāj. 612. lpp.
- 40 Endzelīns J. Atbilde Dr. med. H. Budula kgam zinātniskās terminoloģijas lietā. DI III, 1. 130. lpp.
- 41 *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca*. Izglītības ministrijas terminoloģijas komisijas sakopojums. Rīga: IM, 1922. 1. lpp.
- 42 Endzelīns J. Vācu valodu Latvijā vairāk respektē nekā latviešu valodu! DI III, 2. 97. lpp.
- 43 Endzelīns J. Par latviešu valodas mācību. 59. lpp.
- 44 Endzelīns J. Recenzija: Daži jautājumi par latviešu valodu, K. Mīlenbacha izskaidroti. 662. lpp.
- 45 Endzelīns J., Mīlenbachs K. *Latviešu valodas mācība*. 11. izd. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1937. 3. lpp.
- 46 Turpat.
- 47 Endzelīns J. Par latviešu valodas stāvokli Latvijas valstī. DI III, 1. 427. lpp.
- 48 LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes protokolu grāmata. 1922. g. 29. aprīlis–1938. g. 1. oktobris. LVVA, Latvijas Universitātes fonds Nr. 7427, 6. apr., 363. l. 301 lpp. rokrakstā (turpmāk — 2. protokolu grāmata). 1925. g. 29. augusts.
- 49 LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes protokolu grāmata. 1919. gada 18. augusts – 1922. gada 8. aprīlis. 91 lpp. rokrakstā (glabājas LU Filoloģijas fakultātē; turpmāk — 1. protokolu grāmata).
- 50 Filoloģijas un filozofijas fakultātes darbības pārskats no 1919. g. līdz 1938. g. LVVA, Latvijas Universitātes fonds Nr. 7427, 6. apr., 42. l. 23 lpp.
- 51 Par to sk.: 2. protokolu grāmata.
- 52 1. protokolu grāmata.
- 53 2. protokolu grāmata.
- 54 Fakultātes padomes sēžu protokoli. 1946. gada 22. februāris–1948. gada 11. decembris. LVA, 1340. f., 30. apr., 7. l. 207 lpp. (turpmāk — sēžu protokoli).
- 55 1. protokolu grāmata. 87. lpp.
- 56 2. protokolu grāmata (1923. gada 6. oktobris).
- 57 Turpat (1923. g. 13. oktobris).
- 58 Sēžu protokoli (1947. gada 29. marts).
- 59 Turpat (1949. gada 26. septembris).
- 60 Turpat (1947. g. 29. marts).
- 61 J. Endzelīna referāts 1953. g. 25. IV valodniecības jautājumiem veļtītajā apvienotajā konferencē Rīgā. DI III, 2. 469. lpp.
- 62 Sēžu protokoli (1948. gada 5. februāris).
- 63 Turpat (1948. gada 10. aprīlis).
- 64 Fakultāšu atskaites. LVA, 1340. f., 12. apr., 2. l., 12. lp.
- 65 Latviešu valodas katedras sēžu protokoli. 1949. g. 15. oktobris–1950. g. 10. jūlijs. LVA, 1340. f., 30. apr., 44. l. 32 lapas.
- 66 1. protokolu grāmata (1920. gada 29. maijs).
- 67 Jānis Endzelīns. LVVA, Latvijas Universitātes fonds Nr. 7427, 13. apr., 447. l. 210 lpp. (turpmāk — LVVA J. Endzelīna lieta).
- 68 Jānis Endzelīns. LZA Centrālais arhīvs, 1. f., 15. apr., 3648. l.
- 69 LVVA J. Endzelīna lieta.
- 70 Turpat.
- 71 Turpat.
- 72 Endzelīns J. Krišjāņa Barona nozīme latviešu filoloģijā. 239.–240. lpp.
- 73 Turpat. 240. lpp.